

Літературознавство та література зарубіжних країн

УДК 82-1/-9:378

Вечерок О. М.,

кандидат філологічних наук, викладач ЗВО, навчально-науковий центр з підготовки іноземних громадян, Полтавський національний медичний університет, Полтава, Україна

vecherok29@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0438-5537>

Іотова І. М.,

викладач ЗВО, навчально-науковий центр з підготовки іноземних громадян, Полтавський національний медичний університет, Полтава, Україна

irinaiotovaumsa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1901-6454>

Маджар Н. М.,

викладач ЗВО, навчально-науковий центр з підготовки іноземних громадян, Полтавський національний медичний університет, Полтава, Україна

Madzharik@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4508-4976>

Скальська С. А.,

викладач ЗВО, навчально-науковий центр з підготовки іноземних громадян, Полтавський національний медичний університет, Полтава, Україна

skalskayasvetlana2017@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9714-3344>

**НАЦІОНАЛЬНІ МОТИВИ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ
В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ В. КОРОЛЕНКА**

В сучасному глобалізованому світі надзвичайно гостро постає питання національної самоідентифікації і культурної самобутності з одного боку, та міжкультурних зв'язків і взаємовпливу з іншого. В даній статті на матеріалі творчості відомого російського письменника українсько-польського походження Володимира Короленка (1853–1921) пропонуємо простежити, як відбувалися вищезгадані процеси в Україні більш ніж півтора століття тому.

Про В. Короленка писали ще його сучасники Д. Мережковський, Ф. Батюшков, Максим Горький та інші. У монографіях Г. Бялого, П. Негрєтова переважно розглядається його громадянська позиція і громадська діяльність. Аналіз поетики творів письменника представлений фундаментальними роботами М. Бакірова „Основні принципи поетики Короленка”, П. Ліона „Літературна позиція Короленка”, А. Труханенка „Основи поетики В. Г. Короленка” та науковими статтями з окремих питань. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених В. Короленку, не всі аспекти його творчого доробку досліджені однаковою мірою. У зв'язку з цим метою даної розвідки є виокремлення й аналіз національних мотивів та синтезу різних культур у структурі художніх творів В. Короленка.

Дитинство майбутнього письменника пройшло на Волищині, яка на той час знаходилась під значним впливом польської культури. Крім того, по цій території проходила так звана „межа осілості” єврейського населення. Все це зумовило полікультурність середовища, в якому зростав Короленко. Дитячі враження і спогади згодом знайшли відображення в літературних творах В. Короленка.

Українські мотиви посідають головне місце в його творчості. У повісті „Без язика” письменник на прикладі села Лозищі Волинської губернії малює панорамну картину українського Полісся, знайомить читачів з традиціями, звичаями, особливостями побуту. На початку твору

згадується історичне минуле – період українсько-польських воєн та часи гайдамаччини. Побутові картини насичені етнографічними деталями. Короленко змальовує українські хати під солом'яними стріхами, особливості місцевої говірки, віросповідання, навіть одягу. Лозищани говорили „как будто по-малорусски, но на особом волынском наречии, с примесью польских и русских слов” (Короленко, 1989, с. 214); колись сповідували греко-уніатську віру, але потім були зараховані до православного приходу; ходили в білих і сірих свитках, з синіми або червоними поясами, штани носили широкі, шапки баранячі. Зустрічаються такі характерні прикмети українського сільського побуту, як шинок або корчма, якою зазвичай заправляв єврей.

У повісті „Сліпий музикант” історія України постає в романтичному світлі. Пісня кучера Йохима про те, як на горі жінці жнуть хліб, а під горою йде козацьке військо, викликає в пам'яті картини давно минулої старовини, про яку нагадують „высокие могилы-курганы, где лежат казацкие кости, где в полночь загораются огни, откуда слышатся по ночам тяжёлые стоны”. Коли маленький Петрик, головний герой повісті, називає пісню „хлопською”, його дядько заперече: „Эх, малый! Это не хлопские песни... Это песни сильного, вольного народа” (Короленко, 1989, с. 461-462). Дещо іронічно В. Короленко описує патріотичні настрої, що панували в середовищі дворянської молоді: „Хождение в народ паничей в белых свитках и расшитых сорочках было тогда сильно распространено в Юго-Западном крае. Молодые люди записывали слова и музыку народных думок и песен, изучали предания, сверяли исторические факты с их отражением в народной памяти, вообще смотрели на мужика сквозь поэтическую призму национального романтизма” (Короленко, 1989, с. 487).

Якщо в повістях „Без язика” та „Сліпий музикант” представлені локуси поліського села та поміщицької садиби, то в повісті „Діти підземелля” Короленко зображує побут типового провінційного

західноукраїнського містечка на прикладі містечка Княже-Вено, яке належало зубожілому польському роду: „Серые заборы, пустыри <...> понемногу перемежаются с подслеповатыми, ушедшими в землю хатками. Далее широкая площадь зияет в разных местах темными воротами еврейских „заезжих домов“, <...> за мостом потянулась еврейская улица с магазинами, лавками, лавчонками, столами евреев-менял, сидящих под зонтами на тротуарах, и с навесами калачниц” (Короленко, 1989, с. 205). Неподалік від містечка, на острові, зберігся напівзруйнований старовинний замок, про який ходили страшні чутки й легенди, нібито острів був насипаний руками полонених турок, а сам замок побудований на людських кістках.

Короленко часто звертається до фольклорних джерел та образів народної міфології. В оповіданні „Ліс шумить” він змальовує міфологічних персонажів: господаря лісу, схожого на стару вербу, що стоїть на болоті (його волосся і борода – як суха омела, ніс – як здоровенний сучок, а морда неначе поросла лишаями); душа померлого немовляти постає в образі пташки („Как солнце сядет и звезда-зорька над лесом станет, летает какая-то пташка, да и кричит... Так это и есть некрещёная душа, – креста себе просит” (Короленко, 1989, с. 372, 377). Використовуючи образи язичницької міфології, письменник відображає дуалістичність народної релігійної свідомості, в якій язичницькі вірування переплелися з християнськими. У змалюванні романтичного героя – козака-бандуриста Опанаса, нащадка запорізьких козаків, відчувається вплив українського героїчного епосу: „А всех доезжачих красивее Опанас Швидкий, за паном в синем казакине гарцует; шапка на Опанасе с золотым верхом, конь под ним играет, рушница за плечами блестит, и бандура на ремне через плечо повешена”. На бандурі Опанас грає, „как темный бор в непогоду шумит, и как ветер звенит в пустой степи по бурьянам, и как сухая травинка шепчет на высокой казацкой

могиле” (Короленко, 1989, с. 378, 383). Цей романтизований образ створений під впливом народних пісень і дум про козаків.

Значною мірою в творах письменника представлена єврейська тема – як в історичному, так і в побутовому ракурсах. В „Сказанні про Флора, Агріппу і Менахема, сина Ісгуди” йдеться про повстання іудеїв проти римлян. Однак цей твір має алегоричний характер. „Сказання...” стало свого роду відгуком на тенденції, що поширилися в народницьких колах з середини 80-х років XIX століття. Короленко, за висловом Г. Бялого, виступив проти „ренегатства, замаскованого різними ідейними формулами” (Бялый, 1983, с. 91). Одночасно письменник полемізує з Л. Толстим з приводу проблеми зла і непротивлення йому насильством. Свою позицію в цьому питанні Короленко висловлює від імені головного героя – ватажка повстання Менахема. Звертаючись до покірних есеїв, той каже, що насильство – це вогонь, а смирення – дерево, і „насилие питается покорностью, как огонь соломой” (Короленко, 1989, с. 363). Письменник не випадково обрав героями свого оповідання євреїв. На їх прикладі він хотів показати, що навіть такий покірний народ може мати бунтівників. Але, взявши сюжет з єврейської історії, він не мав на меті якомога точніше відобразити національну самобутність єврейського народу, характерні прикмети побуту тощо.

Ці особливості він детально змальовує в незакінченій повісті „Брати Мендель”, акцентуючи увагу на мові, одязі, побуті, звичаях і традиціях євреїв. Наприклад, в одязі пана Менделя, який одночасно мав репутацію і „доброго єврея”, і людини, схильної до „розумного компромісу”, традиційні єврейські елементи одягу поєднувалися з європейськими: „Он носил старозаветный еврейский костюм: долгополый кафтан из тонкого сукна, сшитый таким образом, что он одновременно напоминал и лапсердак, и европейский сюртук. <...> Из-под его жилета виднелись шелковые ципес, вроде моточков ниток, ритуальная принадлежность традиционного еврейского костюма”

(Короленко, 1989, с. 166]. Дружина пана Менделя отримала „порядне”, тобто світське виховання. Єдиною даниною єврейській традиції в її зовнішності була перука, але й вона була не гладка, як у більшості заміжніх єврейок, а нагадувала її колишню зачіску. Старший син Менделів Ізраїль – типовий представник свого народу – „добропорядний єврей”: слухняний син, старанний учень. Як і його батько, він покійно несе тавро неповноцінності, намагаючись, хоча б зовні, дотримуватися старозавітних єврейських звичаїв. Зовсім інший молодший брат Фроїм. Ще в дитинстві, носячи традиційні пейси і довгополий єврейський лапсердак, Фроїм поводився зовсім не так, як слід було б „доброму єврею”.

Намагаючись повернути дітей на „істинний шлях”, пан Мендель розповідає їм притчу з Талмуда – історію єврейського мудреця-книжника Бави-бен-Бута, який жив за часів правління Ірода. Якось, розсердившись на книжників і запідозривши їх у вільнодумстві, Ірод наказав всіх їх знищити, а Баві виколоти очі. Сам же, підкрившись до Бави і прикинувшись простолюдином, сподівався почути, як той стане проклинати царя. Але Бава відповідає йому: „Я человек писания, <...> а в писании сказано: „Даже в мыслях своих не кляни царя”. Закінчивши розповідь, пан Мендель констатує: „Даже в мыслях еврей не должен идти против власти” (Короленко, 1989, с. 204).

Кульмінацією повісті стають заручини Фроїма з єврейською дівчинкою Фрумою, бабуся якої мріяла видати онуку за цадика, вважаючи такий шлюб почесним. Бабуся Фруми Бася, вихована з одного боку на Талмуді, а з іншого – на життєвому досвіді, в повісті виступає втіленням багатоговікового єврейського побутового укладу. Свої погляди на життя вона підкріплює прикладами з Талмуду: ”Ну где это сказано, что невеста должна раньше полюбить, а потом повенчаться? Когда же это должно быть совсем наоборот! Разве Ривка видела Исаака раньше, чем вышла замуж? <...> Яков разве не женился на Лии, когда он думал,

что это Ривка?... Вы говорите: это плохо... А мы считаем, что это очень хорошо” (Короленко, 1989, с. 226].

Фроїм, що мав серед євреїв репутацію „апікойреса” (вільнодумця), підбурює товаришів вдатися до рішучих дій – „струснути” „світ хедерів і ешиботів” свого маленького містечка, а „мудрий” Ізраїль згадує старий єврейський звичай: якщо чоловік надіне обручку на палець дівчині і скаже, що бере її за дружину, вона стає його дружиною без зайвих формальностей. І Фроїм, який раніше висміював звичаї і віру своїх батьків, з радістю погоджується на таку пропозицію. Імпровізований шлюб Фроїма з Фрумою, як і слід було очікувати, пройшов невдало. Чим закінчилася для героїв їх відчайдушна витівка, чи переміг традиційний „світ хедерів і ешиботів”, чи рішучі, але молоді й недосвідчені представники „нової національності” – невідомо. Повість обривається на цьому епізоді.

У казці „Судний день (Йом-Кіпур)” Короленко знайомить читача зі стародавнім звичаєм, який, до речі, відзначається й сьогодні єврейською спільнотою, дещо іронічно змальовуючи персонажа єврейського фольклору чорта Хапуна: „Хапун <...> есть особенный такой жидовский чёрт. Он, скажем, во всём остальном похож и на нашего чёрта, такой же чёрный и с такими же рогами, и крылья у него, как у здорового нетопыря; только носит пейсы да ермолку и силу имеет над одними жидами,, (Короленко, 1989, с. 75).

У „сибірських оповіданнях” В. Короленка найчастіше зустрічаються якутські національні мотиви (три роки він провів у засланні в Якутії) – в описах побуту місцевого населення, традицій і звичаїв (оповідання „Сон Макара”, „Соколинець”, „Марусина заїмка” та ін.). В оповіданні „Сон Макара” письменник малює портрет чалганського селянина – нащадка російських переселенців, котрий „ругал других „погаными якутами”, хотя, правду сказать, сам не отличался от якутов ни привычками, ни образом жизни. <...> Одевался в звериные шкуры, носил

на ногах торбаса <...> ездил очень искусно верхом на быках, а в случае болезни призывал шамана...” (Короленко, 1989, с. 178). Короленко також підкреслює специфіку місцевих релігійних уявлень, що представляють собою синтез християнства і якутських вірувань. Найяскравіше це відчутно в образі бога Тойона, на суд до якого Макар потрапляє після смерті: „При первом же взгляде на старого Тойона Макар узнал, что это тот самый старик, которого он видел нарисованным в церкви. Только тут с ним не было сына; Макар подумал, что, вероятно, последний ушёл по хозяйству. Зато голубь влетел в комнату и, покругившись у старика над головою, сел к нему на колени” (Короленко, 1989, с. 198). У цьому описі вгадуються символи християнської „трійці” – батька, сина і святого духа в образі голуба. Однак вдягнений Тойон за місцевим звичаєм – у багаті хутра та тканини, а на ногах у нього теплі чоботи, обшиті плісом.

На прикладі розглянутих нами повістей і оповідань В. Короленка можна дійти висновку, що наприкінці XIX – початку XX ст., незважаючи на більш традиціоналістичний уклад життя, все ж мав місце міжкультурний взаємовплив, хоча й обмежений територіально і зумовлений проживаючими на певних територіях етнокультурними спільнотами. Однак дана розвідка не вичерпує у повному обсязі обрану тему. Поза межами дослідження залишився автобіографічний роман „Історія мого сучасника”, в якому вищезгадані явища і процеси представлені більш широко й детально.

Список використаної літератури

- 1. Короленко В. Г.** Собр. соч.: в 5 т. Л. : Худож. лит. Ленингр. отд-ние, 1989. Т. 2. 632 с.
- 2. Короленко В. Г.** Собр. соч.: в 5 т. Л. : Худож. лит. Ленингр. отд-ние, 1989. Т. 1. 624 с.
- 3. Бялый Г. А.** В. Г. Короленко : [2-е изд., перераб. и доп.]. Л. : Худож. лит. Ленингр. отд-ние, 1983. 350 с.
- 4. Короленко В. Г.** Собр. соч.: в 5 т. Л. : Худож. лит. Ленингр. отд-ние, 1989. Т. 3.

References

1. **Korolenko, V. G.** (1989). *Sobr. soch.: v 5 t.: T. 2.* Leningrad [in Russian].
2. **Korolenko, V. G.** (1989). *Sobr. soch.: v 5 t.: T. 1.* [in Russian]
3. **Byalyj, G. A.** (1983). *V. G. Korolenko : [2-e izd., pererab. i dop.]*. Leningrad [in Russian].
4. **Korolenko, V. G.** (1989). *Sobr. soch.: v 5 t.: T. 3.* Leningrad [in Russian].

Вечерок О. М., Іотова І. М., Маджар Н. М., Скальська С. А. Національні мотиви та міжкультурні зв'язки в художніх творах В. Короленка

У статті розглядаються національні мотиви (українські, єврейські, якутські), які зустрічаються в оповіданнях, картинах та повістях В. Короленка, а також відзначаються міжкультурні зв'язки, що мають місце в його творах. Чільне місце в його творчості посідає Україна, а саме Волищина, другої половини XIX століття, де пройшло дитинство майбутнього письменника. Короленко знайомить читачів з яскравими сторінками її історії, культурними традиціями, звичаями, особливостями побуту, використовує фольклорні джерела, зокрема, героїчний епос та міфологію. Матеріалом для аналізу послуговували повісті „Без язика”, „Діти підземелля”, „Ліс шумить”. Зокрема, повість „Без язика” насичена характерними етнографічними реаліями польського села: українські хати під солом'яними стріхами, особливості віросповідання, зумовлені взаємовпливом католицизму і православ'я, специфіка місцевої говірки і навіть одягу. В ході проведеного дослідження відзначається синтез української, польської і частково єврейської культур, характерний для даного культурно-історичного локусу. Досить широко представлені єврейські мотиви: історичні сюжети („Сказання про Флора, Агріппу і Менахема, сина Іегуди”); культурна та релігійна самобутність єврейського народу, мова, одяг, характерні прикмети побуту тощо

(повість „Брати Мендель”); традиційні свята та елементи фольклору (образ Хапуна в оповіданні „Судний день (Йом-Кіпур)”). У „сибірських оповіданнях” В. Короленка присутні якутські національні мотиви: описи побуту місцевого населення, місцевих традицій і звичаїв, специфіка релігійних уявлень, що являють собою синтез християнства і язичництва (оповідання „Сон Макара”). Запропонована розвідка, з виокремленням та аналізом національних мотивів у найбільш відомих художніх творах В. Короленка, відкриває можливості для подальшого дослідження творчості письменника в даному контексті, зокрема, у автобіографічному романі „Історія мого сучасника”.

Ключові слова: В. Короленко, національні мотиви, міжкультурні зв'язки.

**Вечерок О. Н., Иотова И. Н., Маджар Н. Н., Скальская С. А.
Национальные мотивы и межкультурные связи в художественных произведениях В. Короленко**

В статье рассматриваются национальные мотивы (украинские, еврейские, якутские), которые встречаются в рассказах, очерках и повестях В. Короленко, а также отмечаются межкультурные связи, имеющих место в его произведениях. Главное место в его творчестве занимает Украина, а именно Волыньщина, второй половины XIX века, где прошло детство будущего писателя. Короленко знакомит читателей с яркими страницами ее истории, культурными традициями, обычаями, особенностями быта, использует фольклорные источники, в частности, героический эпос и мифологию. Материалом для анализа послужили повести „Без языка”, „Дети подземелья”, „Лес шумит”. В частности, повесть „Без языка” насыщена характерными этнографическими реалиями полесского села: украинские хаты под соломенными стрехами, особенности вероисповедания, обусловленные взаимодействием католицизма и православия, специфика местного говора и даже одежды. В ходе проведенного исследования отмечается синтез украинской,

польской и частично еврейской культур, характерный для данного культурно-исторического локуса. Достаточно широко представлены еврейские мотивы: исторические сюжеты („Сказание о Флоре, Агриппе и Менахеме, сыне Иегуды”), культурная и религиозная самобытность еврейского народа, язык, одежда, характерные приметы быта и т.д. (повесть „Братья Мендель”), традиционные праздники и элементы фольклора (образ Хапуна в рассказе „Судный день (Иом-Кипур) ”). В „сибирских рассказах” В. Короленко присутствуют якутские национальные мотивы: описания быта местного населения, местных традиций и обычаев, специфика религиозных верований, представляющих собой синтез христианства и язычества (рассказ „Сон Макара”). Предложенное исследование, с выделением и анализом национальных мотивов в наиболее известных художественных произведениях В. Короленко, открывает возможности для дальнейшего исследования творчества писателя в данном контексте, в частности, в автобиографическом романе „История моего современника”.

Ключевые слова: В. Короленко, национальные мотивы, межкультурные связи.

Vecherok O. M., Iotova I. M., Skalska S. A., Madzhar N. M.
National motives and intercultural communication in the works of art by
V. Korolenko

The article explores national motives (Ukrainian, Jewish, Yakut), which are found in the stories, essays and novels of V. Korolenko, and the problem of the intercultural communication that takes place in his works. Ukraine, namely the Volyn region, the second half of the XIX century, where the childhood of the future writer took place, is described in his works. Korolenko acquaints readers with the bright pages of its history, cultural traditions, customs, peculiarities of life, uses folklore sources, in particular, the

heroic epic and mythology. The material for the analysis was the stories „Without a tongue”, „Children of the dungeon”, „The forest is noisy”. In particular, the story „Without a tongue” is full of characteristic ethnographic realities of Polissya village: Ukrainian houses under thatched roofs, features of religion due to the interaction of Catholicism and Orthodoxy, the specifics of the local dialect and even clothing. In the course of the study, the synthesis of Ukrainian, Polish and partly Jewish cultures, characteristic of this cultural and historical locus. Jewish motifs are widely represented: historical plots („Legends of Flora, Agrippa and Menachem, son of Yehuda”); cultural and religious identity of the Jewish people, language, clothing, characteristics of life, etc. (the story „The Mendel Brothers”; traditional holidays and elements of folklore (the image of Hapun in the story „Judgment Day (Yom Kippur”)). There are Yakut national motives: descriptions of the life of the local population, local traditions and customs, the specifics of religious ideas, which are a synthesis of Christianity and paganism (the story „Dream of Makar”) In V. Korolenko’s „Siberian stories”. The proposed exploration, with the selection and analysis of national motives in the most famous works of V. Korolenko, opens opportunities for further study of the writer’s work in this context, in particular, in the autobiographical novel „History of my contemporary”.

Key words: V. Korolenko, national motives, intercultural communication.

Стаття надійшла до редакції 00.00.2021 р.

Стаття прийнята до друку 00.00.2021 р.

Рецензент – д.пед.н., проф. Кравченко Л.М.